

DE VLUCHTELINGENREPUBLIC

David de Boer en Geert Janssen (red.)

DE VLUCHTELINGEN REPUBLIEK

Een migratiegeschiedenis
van Nederland

2023 Prometheus Amsterdam

Deze publicatie maakt deel uit van het project *The Invention of the Refugee in Early Modern Europe* (016.Vici.185.020) dat is gefinancierd door de Nederlandse Organisatie voor Wetenschappelijk Onderzoek (NWO).

© 2023 David de Boer en Geert H. Janssen (red.)

Omslagontwerp Suzan Beijer

Omslagillustratie Herman Lugt, *Registratie Belgische vluchtelingen in Effectenbeurs Amsterdam, 1914*, Amsterdam Museum

Lithografie afbeeldingen BFC, Bert van der Horst, Amersfoort

Zetwerk en opmaak Willem Morelis

www.uitgeverijprometheus.nl

ISBN 978 90 446 5087 7

DE VLUCHTELINGENREPUBLIC

Nog voor de lente aanbrak was het al duidelijk: 2022 zou een historisch jaar worden. Twee weken na de Russische invasie van Oekraïne op 24 februari voorspelden de kranten dat de oorlog tot Europa's grootste vluchtelingenstroom sinds de Tweede Wereldoorlog zou gaan leiden. Vastbesloten om aan de goede kant van de geschiedenis te staan, ontstaken grote delen van Nederland in een liefdadigheidseuforie. Tienduizenden gastgezinnen stelden hun logeerkamers, zolders en tuinhuisjes beschikbaar aan ontheemde Oekraïners. Ook gemeenten zetten hun beste beentje voor en beloofden snel opvang te organiseren. Nederlanders toonden zich dat voorjaar zo gastvrij dat sommige opiniemakers voorzichtig durfden te hopen op een cultuuromslag in onze omgang met vluchtelingen.

Die hoop was van korte duur. In de zomer werd pijnlijk duidelijk hoezeer de zelfverklearde solidariteit met Oekraïense vluchtelingen contrasteerde met de werkelijkheid van asielopvang voor andere groepen. Wie niet uit Oekraïne kwam, maakte kennis met een heel ander Nederland. In het centrale opvangcentrum Ter Apel sliepen hoogzwangere vrouwen wekenlang op veldbedjes in de sporthal, asielzoekers werden er ziek door een gebrek aan sanitair, en honderden waren door een tekort aan opvangplekken gedwongen in de buitenlucht te slapen. Artsen Zonder Grenzen zag zich in augustus 2022 genooddaakt om voor het eerst in Nederland in te grijpen. Ook Vluchtelingenwerk verklaarde dat de asielopvang in ons land een historisch dieptepunt had bereikt.

Progressieve politici en opiniemakers maanden Nederlanders tot nationale schaamte. Maar ook in rechtse kringen klonken zorgen over de chaotische asielopvang waarin meniggen het begin van

een onheilspellend nieuw tijdperk meende te ontwaren. Terwijl de regering een nationale crisis afkondigde, namen verspreid over het land bezorgde burgers het heft zelf in handen. Ditmaal bestond die actiebereidheid uit protest tegen de komst van vluchtelingen. In het Overijsselse Albergen droegen demonstranten met ernstige blik de omgekeerde Nederlandse vlag over de schouders. De boodschap was duidelijk: het land verkeerde in nood.

Dat veel Nederlanders – van links tot rechts – in 2022 het gevoel kregen dat het nationale asielbeleid een historisch breekpunt had bereikt, is niet verrassend. De discussie over vluchtelingen, en migratie in het algemeen, is in veel opzichten een debat over de koers van het land, de waarden die het zou moeten uitdragen, en de toekomst van onze ‘Nederlandse identiteit’. Die laatste staat volgens velen op het spel. Afgaand op de meest recente peilingen van het CBS beschouwt ruim een kwart van alle Nederlanders vluchtelingen als een bedreiging voor ‘de Nederlandse normen en waarden’.¹

Het is opvallend dat we in onze collectieve zoektocht naar wie we zijn, en waar we als gevolg van migratie naartoe gaan, maar zelden naar het verleden kijken. We verzuimen de eerste vraag te stellen: waar komen we eigenlijk vandaan?

Met de blik star op het heden presenteren ook veel media vluchtelingen als een typisch eigentijds ‘probleem’: het gevolg van wegvallende grenzen, globalisering en nieuwe mondiale spanningen. Daardoor vergeten we vaak dat mensen al honderden jaren een veilig heenkomen in Nederland hebben gezocht en dat vaak deden in veel groteren getale dan nu. Door de geschiedenis heen zijn bovendien ook talloze Nederlanders zelf van hun geboortegrond verjaagd. Dit boek gaat op zoek naar de sporen die deze vluchtelingen hebben achtergelaten in het Nederlandse landschap. Daarbij zullen we zien dat ook de angst voor vluchtelingen als een bedreiging voor onze veiligheid, welvaart en cultuur diepe wortels heeft. Veel vragen die Nederlanders zich momenteel stellen keren al generaties lang terug als onderwerp van discussie: welke verantwoordelijkheid hebben we tegenover vluchtelingen? Hoeveel nieuwkomers kunnen we aan? En wat betekent dit voor onze samenleving? De antwoorden

die overheden, burgers en vluchtelingen zelf in de afgelopen vijf eeuwen op deze vragen hebben gegeven, hebben ons in veel opzichten gemaakt tot wie we zijn.

NATIONALE AMNESIE

Dat vluchtelingen geen prominente plaats innemen in het collectieve Nederlandse geheugen is deels te wijten aan een gebrek aan historische kennis, maar ook aan de manieren waarop we bestaande kennis met elkaar delen. Toen bijna twintig jaar geleden een groots opgezette verkiezing van de ‘Grootste Nederlander’ plaatsvond, hadden maar weinigen door dat de uiteindelijke winnaar, Willem van Oranje, een man betrof die niet in Nederland was geboren, zijn leven lang Frans sprak, en een groot deel van zijn dagen als vluchteling in het buitenland had versleten. De Vader des Vaderlands was bovendien niet de enige grote Nederlander met een migratieachtergrond. Anne Frank schopte het tot plaats 8, ook al had ze als Duitse vluchteling nooit de Nederlandse nationaliteit bemachtigd. Voorbij de top 10 waren vluchtelingen en hun kinderen eveneens goed vertegenwoordigd, maar werden ze zelden in die termen omschreven. Frans Hals, Simon Stevin, Joost van den Vondel, Constantijn Huygens, Hugo de Groot, Baruch de Spinoza, koning Willem I, Prinses Beatrix en Harry Mulisch waren stuk voor stuk ‘grote Nederlanders’ met een (familie)geschiedenis van gedwongen migratie.

Zo liet de verkiezing, ondanks haar nationalistische insteek, onbedoeld zien dat een aanzienlijk deel van onze nationale parels importproducten zijn. Daarnaast wijst hun grote aantal op een maar zelden gememoreerde demografische realiteit: Nederland heeft in de afgelopen vijf eeuwen miljoenen mannen en vrouwen opgevangen en uitgestoten. Genetici, archeologen en historici zijn het er dan ook over eens dat het overgrote deel van de huidige Nederlandse bevolking een – onvermoede – migratieachtergrond heeft. De meesten van die historische asielzoekers zijn inmiddels uit ons collectieve geheugen verdwenen; ze worden niet bezongen in het volkslied, gevierd in de Eregalerij van het Rijksmuseum, of gelezen in zeventig

talen. Maar dat is geen correcte afspiegeling van hun historische impact. Ook de vluchtelingen die we niet op een sokkel hebben gehesen, hebben Nederland in veel opzichten gevormd. Dit boek vertelt hun verhaal.

In de komende hoofdstukken verkennen vijftien historici de achtergronden, drijfveren en de impact van vluchtelingen die in het afgelopen halve millennium een grens overtrokken, op zoek naar een veilig heenkomen. Ze vertellen over mensen die zich in turf-schepen naar Amsterdam lieten smokkelen tot guerrillastrijders in de bossen van Suriname, en van Belgen in interneringskampen tot joodse Nederlanders op de vlucht naar Franco-Spanje. Die geschiedenissen tonen dat Nederland niet alleen een veilige thuishaven kon zijn, maar net zo goed een land dat vrouwen en mannen juist wilden ontvluchten. Niet zelden waren deze tegengestelde migratiebewegingen twee zijden van dezelfde medaille. Tijdens de Tachtigjarige Oorlog nam Nederland weliswaar duizenden protestantse vluchtelingen op, maar joeg het tegelijkertijd katholieken en koningsgetrouwe Nederlanders over haar grenzen. Hun geschiedenissen laten ook zien dat vluchtelingen opvallend vaak een hoofdrol speelden tijdens sleutelmomenten in de Nederlandse geschiedenis: van de Opstand tot de oprichting van de VOC, en van de slavenhandel tot de democratisering van het staatsbestel. Ze zijn ook de protagonisten van kleinere verhalen over het nationale verleden, zoals over de oorsprong van oliebollen, kibbeling, zilveruitjes en andere typisch 'Nederlandse' producten.

Waarom is het zo belangrijk dat we die verhalen kennen? Volgens recent wetenschappelijk onderzoek kan historische kennis houvast bieden bij de maatschappelijke uitdagingen van vandaag. Zo hebben psychologen aangetoond dat kinderen die hun familiegeschiedenis kennen, weerbaarder zijn tijdens crisissituaties.² Politicologen hebben op hun beurt vastgesteld dat kennis over het migratieverleden een positievere houding ten opzichte van vluchtelingen in de hand werkt.³ In het huidige migratiedebat zien we juist de gevolgen van onze nationale amnesie terug. Zo leunt de radicaal-rechtse omvolkingstheorie, die zelfs in de Tweede Kamer rond-

zingt, sterk op de premisse van een oorspronkelijk Nederlands volk dat existentieel wordt bedreigd door massamigratie. Dit boek laat zien dat de historische realiteit lijnrecht indruist tegen deze nativistische fantasieën.

Tegelijkertijd moeten we ook waken voor mythevorming aan de andere kant van het politieke spectrum. Ons migratieverleden laat zich niet platslaan tot pasklare beleidsadviezen over onze huidige asielproblematiek. Wie bijvoorbeeld schermt met een zogenaamd tolerante Gouden Eeuw als argument voor open grenzen, verdoezelt dat straatarme vluchtelingen wel degelijk uit Hollandse steden werden weggesluisd, en dat duizenden slaafgemaakten alleen kans maakten op een vrij bestaan door die ‘Nederlandse beschaving’ te ontvluchten. Daarbij komt dat ook de angst voor asielzoekers als een bedreiging voor onze veiligheid, welvaart en cultuur al eeuwen geleden de kop opstak: zestiende-eeuwse Amsterdammers waarschuwden voor het morele verval van hun stad door de komst van wuffte Antwerpse ballingen; het calvinisme werd in de zeventiende eeuw door velen nog beschouwd als een radicaal importgeloof dat zich slecht verhiel tot de oorspronkelijke Nederlandse mentaliteit; in 1914 vreesde menig Fries dat zijn dochter niet meer veilig over straat kon met de komst van die losbandige Belgische vluchtelingen; en na de Kristallnacht van 1938 hielden Nederlandse grensbewakers joodse vluchtelingen tegen als ongewenste vreemdelingen, met hun dood tot gevolg.

IDENTITEITSCRISES

Het doel van dit boek is niet om eenduidige lessen te trekken uit deze rijke maar ambigue migratiegeschiedenis, of een blauwdruk te bieden voor een historisch getoetst asielseid. *De vluchtelingenrepubliek* wil wel de huidige actualiteit voorzien van een verhelderend perspectief door op zoek te gaan naar historische patronen en door alternatieve routes en oplossingen uit het verleden te verkennen.

Een rode draad die door dit boek heen loopt, is dat elke ‘vluchtelingencrisis’ die zich in Nederland voltrok zich vooral uitte als een identiteitscrisis. We zullen zien dat vrijwel elke migratiegolf

gepaard ging met intense discussies over wat het betekent Nederlander te zijn. Zo ging de vorming van Nederland als een onafhankelijke staat in de zestiende eeuw gepaard met een proces van massale fysieke in- en uitsluiting, met duizenden vluchtelingen tot gevolg (hoofdstuk 1). Vanaf 1600 groeide dat jonge republiekje in rap tempo uit tot een wereldmacht, maar het bleef aanvankelijk een land zonder volk; tussen alle trotse Groningers, Zwollenaars en Rotterdamers voelden maar weinigen zich 'Nederlander'. Dat veranderde met de komst van duizenden vluchtelingen uit Vlaanderen en Brabant, die met het oog op integratie als eersten afscheid namen van hun regionale identiteit, en het 'Nederlandschap' uitvonden (hoofdstuk 2). Dat dat Nederlandschap niet voor iedereen op kon gaan, bleek echter al snel toen zich in de zeventiende eeuw ook joden in de Republiek begonnen te vestigen (hoofdstuk 3). Vanaf het einde van de zeventiende eeuw werd ook het migratiebeleid gaandeweg restrictiever. Zo maakten Nederlanders met de komst van de hugenoten een onderscheid dat ook vandaag de dag een belangrijke rol speelt in asielbeleid: het verschil tussen 'echte vluchtelingen', die recht hebben op steun, en 'valse vluchtelingen', die als profiteurs uitgezet mogen worden (hoofdstuk 4). In de tussentijd sloegen gevluchte slaven in de koloniën serieuze gaten in de zelffelicitering van de Republiek als bakken van vrijheid in een wereld vol onderdrukking (hoofdstuk 5). De patriotten, die in 1794 terugkeerden uit hun ballingschap en een democratische natiestaat oprichtten, slaagden er niet in dat contrast op te heffen (hoofdstuk 6).

De vestiging van een koninkrijk in de negentiende eeuw dwong Nederlanders opnieuw zich af te vragen waar hun natiestaat eigenlijk voor stond, en wat te doen met de koningsgetrouwe 'Belgen' die er na 1830 een veilig heenkomen zochten (hoofdstuk 7). Belgische vluchtelingen stelden het nationale zelfbeeld eveneens op de proef toen ruim 1 miljoen van hen tijdens de Eerste Wereldoorlog een beroep deden op solidariteit (hoofdstuk 8). In de aanloop naar de Tweede Wereldoorlog volgde Nederland voor Duitse joden die het naziregime probeerden te ontkomen een wisselvalliger asielbeleid (hoofdstuk 9). De Duitse bezetting maakte van dit voormalige toe-

vluchtsoord binnen enkele jaren een levensgevaarlijk gebied van waaruit men wilde weggkomen (hoofdstuk 10). In beide gevallen reageerden veel Nederlanders met angst, ontkenning en wegstijven voor de gevolgen van hun dichte grenzen.

Dekolonisatie na 1945 confronteerde de inwoners van ‘herrijzend Nederland’ met de pijnlijke consequenties van haar eeuwenlange imperiale ambities, die resulteerden in duizenden ‘repatrianten’ voor wie in het jonge Indonesië geen thuis meer was (hoofdstuk 11). Tijdens de Koude Oorlog (hoofdstuk 12) leek het vluchtelingenvraagstuk aanvankelijk overzichtelijk te zijn, maar vanaf de jaren tachtig begon het asielbeleid te piepen en te kraken en leidde in de jaren negentig tot verhitte maatschappelijke discussies (hoofdstuk 13). De komst van nieuwe vluchtelingengroepen in de eenentwintigste eeuw (hoofdstuk 14) ging steeds weer gepaard met intens politiek debat, uitgesproken zorgen over een verdwijnend Nederland, en de neiging ervaringen uit het rijke verleden te vergeten (nawoord).

Wie *De vluchtelingenrepubliek* leest, zal historische patronen ontwaren, maar ook verschillen zien in onze omgang met specifieke groepen ontheemden: die selectieve helphouding was, net als vandaag, vaak gebaseerd op geloof, afkomst, huidskleur of geslacht. Ook evolueerde de verantwoordelijkheid voor hulpverlening van particulier initiatief, naar maatschappelijke organisaties, lokale overheden en de nationale staat. Die ontwikkeling was allesbehalve lineair. Juist de Oekraïne-crisis toonde recent hoezeer particuliere hulp (en protest) ook de respons van overheden kan sturen. De historische reis van dit boek stelt de lezer ten slotte in staat vluchtelingen niet alleen te beschouwen als gemarginaliseerde slachtoffers van vervolging en geweld, maar ook als vrouwen en mannen met een eigen stem, persoonlijke idealen en zelfbewuste keuzes.

WIE IS EEN VLUCHTELING?

Vluchtelingen, zo zou je kunnen denken, zijn dus – helaas – van alle tijden. Toch is ook die aanname niet helemaal correct. De term vluchteling, en de behoefte deze te reserveren voor een bepaald type migrant, heeft een intrigerende geschiedenis. Als juridische catego-

rie ontstond de moderne vluchteling pas in 1951, toen het Vluchtelingenverdrag van Genève zijn status en rechten internationaal vaststelde. Maar die codificering wil niet zeggen dat het begrip daarvoor niet werd gehanteerd, of dat de discussie over wie er wel of niet toe behoort in 1951 definitief werd beslecht. Zoals we zullen zien, was de term vanaf haar eerste ontstaan al omstrede en onderwerp van debat. De eerste Nederlanders die zich vluchteling gingen noemen waren religieuze ballingen uit de zestiende eeuw, die zich daarmee vooral wilden distantiëren van ‘gewone’ migranten en vreemdelingen. Als teken van sociale distinctie werd het begrip prompt ook door andere groepen toegeëigend. Vluchteling, of de wijdverbreide Franse term *refugié*, kon voor verschillende groepen, en in verschillende periodes, dus verschillende dingen betekenen. Die ontwikkeling geeft inzicht in veranderende historische opvattingen, maar dwingt ons ook flexibel met de term om te gaan bij historisch onderzoek. In sommige hoofdstukken staan groepen centraal die zichzelf nooit vluchteling noemden, terwijl in andere gevallen de moderne lezer juist zal betwijfelen of de zelfverklaarde groep vluchtelingen wel tot die categorie gerekend moet worden.

Dit boek vertrekt kortom niet vanuit van een vaste, moderne definitie die bepaalde groepen migranten bij voorbaat in- of uitsluit. We willen juist laten zien hoe uiteenlopende migratiemotieven in verschillende eeuwen werden geïnterpreteerd en waarom het begrip van wat een vluchteling is, dus ook kon veranderen. De titel van het boek moet ook vanuit die historische zoektocht begrepen worden. *De vluchtelingenrepubliek* biedt zeker geen volledig overzicht van alle gedwongen migraties uit de afgelopen vijfhonderd jaar. Wel wil het laten zien hoezeer gedwongen migraties onze geschiedenis hebben gekleurd, waarom we die geschiedenis soms zijn vergeten, en hoe Nederland door historische vluchtelingenstromen is geworden tot wat het nu is.

1

DE VERLIEZERS VAN DE OPSTAND

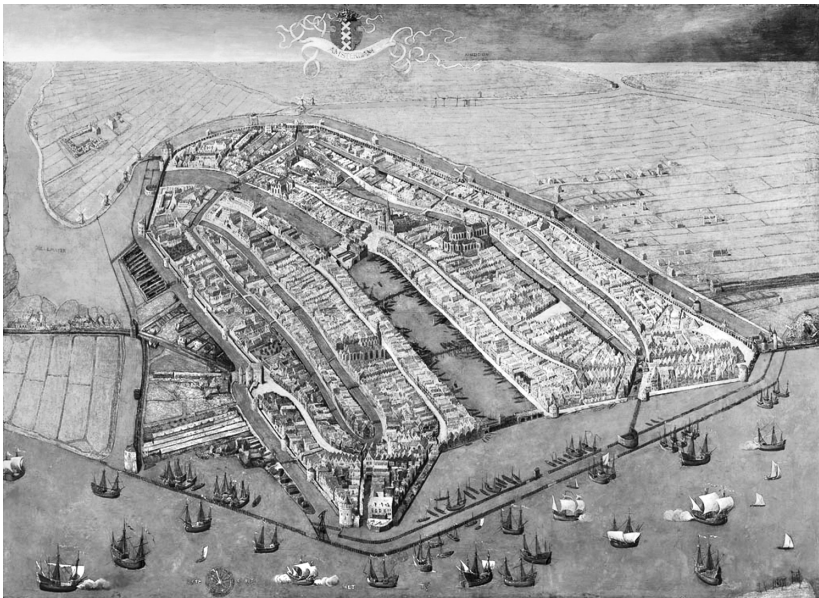
In de zomer van 1572 ondernam Wouter Jacobsz, een Goudse monnik van rond de vijftig, een levensgevaarlijke voettocht van Utrecht naar Amsterdam. Hij was niet de eerste geestelijke die naar de stad vluchtte, en ook zeker niet de laatste. Amsterdam was een van de laatste koninklijke bastions in het door burgeroorlog verscheurde Holland. Zijn dertigduizend inwoners konden de toestroom van duizenden mensen nauwelijks aan. Uit alle windrichtingen druppelden ze de stadspoorten binnen. Wouter had geluk. Als priester kreeg hij een slaapplek aangeboden in het Agnietenklooster aan de Oudezijds Voorburgwal.¹ Veel van zijn lotgenoten troffen het minder en sliepen op straat.

Wouter was een van meer dan honderdduizend mensen die zich genoodzaakt zagen op de vlucht te slaan tijdens de vernietigende geweldsspiraal waarin de Nederlanden tussen 1566 en 1590 terechtkwamen. Latere generaties zouden dat conflict omdopen tot het begin van de Tachtigjarige Oorlog, maar die term geeft eigenlijk geen goed beeld van de chaotische situatie waarin Wouter en zijn tijdgenoten verzeild raakten. Historici spreken tegenwoordig liever over de Opstand in de Nederlanden. Dit was namelijk geen nobele vrijheidsstrijd van eendrachtige Nederlanders tegen boze Spanjaarden. Dat hebben latere generaties ervan gemaakt, in een geslaagde poging het conflict op te poetsen tot een waardige ontstaansmythe van Nederland. In feite woedde er een grimmige burgeroorlog, waarin Nederlanders niet alleen tegen een buitenlandse vijand, maar vooral ook tegen elkaar vochten in een schimmige wirwar van stedelijke loyaliteiten, volksopstandjes, milities en huurlingen.

Als prior van het Klooster Emmaüs in Gouda was Wouter een

voornamen man. Toch is zijn verhaal in de Opstand niet uitzonderlijk. Het enige wat hem echt onderscheidt van al die andere vluchtelingen is dat hij na aankomst in Amsterdam een dagboek begon bij te houden dat de oorlog en de eeuwen heeft overleefd, en waardoor we zijn lotgevallen kennen. Zeven jaar lang schreef Wouter, die wanhopig geloofde dat God de Nederlanden bestrafte, bijna dagelijks over wat hij hoorde, zag en voelde. Dat deed de kloosterling, zo schreef hij, om het nageslacht te informeren over de ellende waaronder katholieken in zijn tijd gebukt gingen. Maar misschien functioneerde het ook een beetje als een copingstrategie, om orde in de chaos om hem heen te scheppen.

Wouter laat ons meesjokken door het ondergelopen platteland en door de afgebrande dorpen, en nodigt ons uit mee te treuren over de lijken die in het niemandsland verrotten. Maar bovenal geeft het dagboek van deze vluchteling een uniek inkijkje in de levens van de gewone mannen, vrouwen en kinderen die ontheemd raakten tijdens de dramatische geweldsspiraal waaruit uiteindelijk Nederland zou

1.1 Cornelis Anthonisz., *Gezicht op Amsterdam in vogelvlucht*, 1538.

ontstaan – een land waar voor een uitgeweken monnik als Wouter eigenlijk geen plek meer bleek te zijn.

BRANDSTAPELS

Hoe kon het zover komen? Als we de vluchtelingencrisis waarin Wouter terechtwam willen begrijpen, moeten we eerst een paar stappen terugnemen, en de wereld in kaart brengen waarin de monnik opgroeide. Wouter werd in 1521 of 1522 geboren in Gouda, in de Nederlanden, een vrij losse federatie van provincies en stadjes met verregaande autonomie die onderdeel uitmaakte van het Habsburgse Rijk. Hij behoorde tot de eerste generatie Nederlanders voor wie religieuze onrust een gegeven was. De katholieke kerk, die sinds mensenheugenis iedere Nederlandse christen onder zijn hoede had, schudde sinds enkele jaren op zijn grondvesten. Via de havens van de handelssteden kwamen niet alleen talloze goederen uit verschillende delen van Europa de provincies binnen, maar ook nieuwe religieuze ideeën. Kort na Wouters geboorte voerde keizer Karel v nieuwe ketterijwetgeving in, in de hoop protestantse geloofsopvattingen met hand en tand uit te roeien. Een jaar later werden twee augustijner monniken op de Grote Markt in Brussel verbrand vanwege hun lutherse sympathieën, het begin van een van de strengste vervolgingsregimes van Europa. Tot 1566 werden er in de Nederlanden zo'n 1300 mensen voor afwijkende geloofsopvattingen geëxecuteerd.

Het is goed mogelijk dat Wouter zelf ook wel eens een ketterverbranding heeft aanschouwd, of terechtgestelde mensen heeft gekend. Terwijl hij in de jaren 1540 carrière maakte als geestelijke werden meerderen van zijn stadsgenoten voor hun geloofsovertuiging geëxecuteerd. We weten niet wat de monnik vond van het Habsburgse beleid om protestantisme met wortel en tak uit te roeien, maar het is niet onwaarschijnlijk dat hij het te hardvochtig vond. Toen Wouter het eind twintig tot prior van het klooster schopte waren weliswaar weinig mensen overtuigd protestant, maar kritiek op de katholieke kerk was alomtegenwoordig. De scheidslijnen tussen vroomheid en ketterij waren voor veel mensen vaag, en ver-

schoven bovendien voortdurend. Bijna iedereen had daardoor wel een schoonmoeder, broertje, of buurvrouw met geloofsopvattingen die volgens de kerk en de autoriteiten als ketters golden. Terwijl het beleid van de Habsburgers alsmaar strenger werd, geloofde maar een enkeling dat de brandstapel de beste weg was om weer eenheid en rust in de geloofsgemeenschap te brengen.

Vanaf de jaren 1560 begonnen steeds meer steden en edelen zich te verzetten tegen het vervolgingsbeleid van Filips II, die zijn vader Karel V in 1555 was opgevolgd als landsheer van de Nederlanden. Ze weigerden langer streng op te treden tegen hun eigen burgers en doofden de brandstapels. Dat soort stedelijke weerstand was niet ongebruikelijk. Steden hadden een hoge mate van zelfbestuur, en waren eraan gewend te onderhandelen met de centrale regering in Brussel of Madrid. Mensen identificeerden zich vrijwel uitsluitend met hun eigen dorp of stad, en vonden het geenszins vanzelfsprekend elke vorm van nieuw Brussels beleid klakkeloos te implementeren. Maar nadat in de zomer van 1566 een kort experiment met geloofstolerantie resulteerde in een vernietigende Beeldenstorm was voor Filips II de maat vol. De koning stuurde een strafexpeditie naar de Nederlanden, onder leiding van de hertog van Alva, om alle vormen van weerstand tegen de katholieke kerk en Habsburgs bestuur de kop in te drukken.

Terwijl Alva's leger zich stapvoets richting de Nederlanden bewoog, begrepen duizenden mensen dat hun doodvonnis was getekend. Dat gold niet alleen voor degenen die er heterodoxe religieuze ideeën op nahielden, maar ook voor de edelen en magistraten die hadden geweigerd tegen deze 'ketters' op te treden, of de afgelopen jaren oppositie hadden gevoerd tegen de Habsburgse centralisatiepolitiek. In totaal sloegen zo'n zestigduizend mensen op de vlucht, vooral naar steden vlak over de grens, zoals Wezel en Emden, of die goed per schip bereikbaar waren, zoals Londen, Norwich en Bremen. Volgens een tijdgenoot probeerden in 1567 zo veel mensen via de haven van Amsterdam weg te komen, dat er al gauw te weinig schepen waren om alle vluchtelingen te vervoeren. De eerste vluchtelingen-crisis van de Habsburgse Nederlanden was een feit.